

Видатні особи «Просвіти»

УДК 929 Сумневич

Ольга Зубко

Волинь у подільському серці: Федір Олександрович Сумневич (1885-?)

В соціальній історії, «людина маленька» – один з найвагоміших об'єктів дослідження, адже біографія, фактично, передбачає опис життя людини з метою з'ясування історичних, національних і соціальних відмінностей, психологічного типу її особистості. Тому дана доповідь – чергова спроба з'ясування обставин життя та діяльності подолянина-«увпіста» Федора Олександровича Сумневича – в 1917-1920 роках – Голови Рівненської «Просвіти», Рівненського повітового комісара, Губернського комісара Волині. Після 1920 року Сумневич відомий як волинський кооператор та голова Тернопільського осередку Центрального бюро біженців. В міжвоєнній Чехословаччині Федір Олександрович опинився в 1921 році, де з 1923 по 1929 роки очолював Українську Селянську спілку в Празі, а також три роки пропрацював асистентом на кафедрі правознавства Українського вищого педагогічного інститут ім. М. Драгоманова. В 1929 році Сумневич через безперспективність «концепції швидкого повернення», негативні наслідки «поворотництва» та закриття чехословацького ринку праці повертається назад на Волинь. З 1929 року подальша його доля невідома, однак пошуки тривають.

Ключові слова: Поділля, Волинь, «Просвіта», міжвоєнна Чехословаччина, Український вищий педагогічний інститут ім. М. Драгоманова в Празі, Українська Селянська спілка в Празі, Федір Сумневич.

Zubko O. E. Volyn in Podillya heart: Fedir Oleksandrovych Sumnevych (1885-?).

In social history, «man is small» - one of the most important objects of research, because the biography, in fact, involves a description of human life in order to find out the historical, national and social differences, psychological type of his personality. Therefore, this report is another attempt to find out the circumstances of the life and activities of the podollyanina – «uvpista» of Fedora Oleksandrovycha Sumnevicha – in 1917-1920 – the head of Rivne «Prosvita», Rivne County Commissar, Provincial Commissioner of Volyn. After 1920 Sumnevych is known as the Volyn co-operator and the head of the Ternopil branch of the Central Office of Refugees. In the interwar Czechoslovakia Fedir Oleksandrovych was in 1921, where from 1923 to 1929 he headed the Ukrainian Peasant Union in Prague, and also, for three years, worked as an assistant at the Department of Law of the Ukrainian Higher Pedagogical Institute. M. Drahomanov. Sumnevich, in 1929, because of the hopelessness of the «concept of rapid return», the negative consequences of the «turnaround» and the closure of the Czechoslovak labor market are back to Volyn. Since 1929 his further fate is unknown and searches are ongoing.

Key words: Podillya, Volyn, Prosvita, interwar Czechoslovakia, Ukrainian Higher Pedagogical Institute M. Dragomanov in Prague, Ukrainian Peasant Union in Prague, Fedir Sumnevich.

*Муровані Курилівці - садочки і сади,
По квіти подаровані приїхали сюди.
По квіти подаровані, по яблука налив.
Курилівці Муровані, Ну хто вас обкурив?
Гіркий туман задимлював століття чи віки,
Що вечори задивлені словами у рядки?
Думками домуровую, вигадую сама.
Подільською вимовою мій голос ожива:
« Курилівці, Курилівці...» У слові перегук:
Дзвенить земля-вродливиця, співає праця рук.
Ганна Чубач*

Постановка наукової проблеми та її значення. Академічно, під біографією розуміють життя людини, як сукупність її вчинків, подій в її житті, скерованості розуму та інтересів. Біографія, фактично, передбачає опис життя людини з метою з'ясування історичних, національних і соціальних відмінностей, психологічного типу її особистості. Тому в соціальній історії, «людина маленька» – один з найвагоміших об'єктів дослідження, адже сучасники – теж люди, люди котрі проходять індивідуальний шлях від народження до смерті, а, отже, люди, котрі, звісно, мають свої власні біографії.

Дана доповідь – це водночас: і відгук-подяка на запрошення долучитися до святкування знаменних як 150-річчя діяльності «Просвіти» в Україні, так й 100-річчя діяльності «Просвіти» на Волині; і чергова спроба з'ясування обставин життя та діяльності подолянина-«увпіста» Федора Олександровича Сумневича – в 1917-1920 роках – Голови Рівненської «Просвіти», Рівненського повітового комісара, Губернського комісара Волині.

Аналіз досліджень цієї проблеми. Активний учасник національно-визвольних змагань 1917-х - 1920-х років Федір Сумневич – на жаль, поза епіцентром уваги українських істориків. Перша публікація про нього з'явилася тільки в 2001 році на шпальтах наукового збірника «Поділля в контексті української історії», де вінничанкою Ольгою Зубко Сумневич був представлений як один із викладачів-подолян Українського вищого педагогічного інституту ім. М. Драгоманова в Празі (1923-1933 рр.) [1]. Наступна ж історична розвідка, в якій фігурував Сумневич, вийшла тільки в 2016 році з-під пера рівненських істориків Руслани Давидюк та Андрія Жив'юка [2]. В цій вже публікації йшлося саме про рівненський період діяльності Федора Олександровича.

Знайомство автора із Сумневичем «відбулося» ще в 2000 році, коли розпочалася робота над кандидатською дисертацією з теми створення та діяльності Українського вищого педагогічного

інституту ім. М. Драгоманова в Празі (1923-1933). Тоді й з'ясувалися декілька перших цікавих фактів з «Curriculum vitae» асистента кафедри економіки та правознавства: по-перше, його подільське походження; по-друге, обіймання ним посади асистента кафедри з 1 серпня 1926 року по 31 жовтня 1929 року й по-третє, його головування на чолі Української Селянської Спілки в Празі в 1923-1929 роках. Клубочок, як то кажуть, почав розмотуватися.

Мета та завдання наукової статті. Впродовж 2017-2018 років Ольгою Зубко були здійснені чергові архівні пошуки інформації про Федора Сумневича. Насамперед, у рідних йому Мурованих Курилівцях, а також у Хмельницькому, Рівному та Луцьку. Віднайдені та опрацьований матеріал в чергове виноситься на широкий загал.

Виклад основного матеріалу та обґрунтування отриманих результатів дослідження. Як вже було зазначено, в житті Федора Олександровича Сумневича Волинь відіграла значну роль, оскільки тут відбулося його професійне та громадсько-політичне утвердження. Найперша згадка про рідну для Сумневича Волинь була пов'язана з тими навчальними курсами, які були закріплені за ним в Інституті. А саме з «Історією кооперації» та «Основами кооперації». Ці навчальні курси мали статус загальнообов'язкових для студентів усіх трьох факультетів: історико-філологічного, природничо-математичного та музично-педагогічного. Певну підказку щодо того, чому за Сумневичем були закріплені саме ці навчальні курси, надав «Літописець» життя та діяльності української міжвоєнної еміграції в ЧСР – Симон Наріжний, який відзначив в далекому 1942 році, що «...у такій організації, як **Бюро Волинської кооперації** (виділене мною – О. З.) *ще з 1922 року значні заслуги також мали такі емігранти як М. Скидан, М. Рутковський, Ф. Сумневич, Житкевич і багато інших...*» [3, с. 318]. Отже, стало зрозумілим, що до свого виходу за кордон, Сумневич жив певний час на Волині та займався кооперацією.

На ранішню його кооперативну-просвітницьку, а отже підприємницьку (**волинську**) діяльність, вказувало і те, що очолюючи Українську Селянську Спілку в Празі, ним була започаткована (на основі ґрунтового досвіду), велика кількість різноманітних курсів (бібліотечних, гарбарських, миловарних, курсів консервування городини та інших), що дозволяли українським вихідцям не тільки теоретично, а й практично виживати в чехословацьких реаліях 1920-х років. Однак, найбільш відомими на базі УСС були, власне, кооперативні та автотракторні курси.

Перші (кооперативні), як свідчать архіви, були пов'язані зі справою «вимороченого увпівського професорства Михайла Грушевського». Сталося так, що в 1922-1923 роках Грушевського було одночасно запрошено у штат двох еміграційних вузів: УВПІ ім. М. Драгоманова в Празі та Української Господарської Академії в Подєбрадах. Педагогічний інститут був зацікавлений Грушевським як відомим істориком, тоді як для Подєбрадської Академії Грушевський виступав в першу чергу соціологом. Що цікаво: Михайло Сергійович дав згоду працювати як в УВПІ, так і в УГА. Однак, перед керівництвом Драгоманівського закладу він висунув умову щодо більшої оплати своєї праці. (Грушевський, фактично, вимагав щомісячної заробітної платні в розмірі 3500 чехословацьких крон, за умови того, що розмір місячної заробітної платні директора УВПІ становив всього 1800 крон. Для кращого розуміння ситуації наступна інформація: в 1922-1933 роках мінімальний прожитковий мінімум емігранта обраховувався всього 1000 чехословацьких крон, а офіційний (банківський) курс американського долару по відношенню до чехословацької крони становив: 1:3 (1:2,96). Отож, Грушевський прагнув оплати в розмірі 105 доларів, коли директор УВПІ отримував на руки всього 54 долари [4, с. 85-86]. – О. З.). Та бажання мати у штаті Грушевського-історика було настільки великим, що керівництво Педагогічного вузу закрило очі на «професорський егоцентризм». А щоб виплачувати необхідну суму щомісяця, воно (керівництво) **заручилося підтримкою саме Федора Сумневича**, як Голови Селянської Спілки. У жовтні 1923 року Прага інформує Грушевського, що крім викладів в УВПІ, його запрошено також до викладів на кооперативних курсах УСС: «*Дирекція Інституту довідавшись, що Ви, Пане Професоре, є обраний викладати на Кооперативних курсах Української Селянської Спілки у Празі з платнею у 1.500 к. ч. на місяць, вважає своїм обов'язком довести се до Вашого відомо*» [5, с. 51]. Проте, справа «вимороченого професорства» закінчилася несподівано: 29 грудня 1923 року Грушевський повідомив про неможливість свого приїзду і після Нового 1924 року, тоді як Російське телеграфне агентство «РОСТА» на початку січня 1924-го подало інформацію такого змісту: «*РОСТА сообщает, что бывший председатель Центральной Рады Грушевский обратился к ВУЦИКу с ходатайством о разрешении ему вернуться в Советскую Россию для участия в культурной работе*» [6, с. 53].

Другі, автотракторні курси Сумневича, (сучасний аналог – курси підготовки водіїв різних транспортних засобів й категорій – О. З.), з відповідною технікою, взятою у лізинг, на відміну від кооперативних, були значно популярнішими. Їх популярність крилася не тільки в тому, що вони реально дозволяли здобувати засоби до життя, (діяла розлога мережа філій), а й через те, що вони несли в собі певний психологічний (задоволення) та матеріальний зиск (наприклад, в разі успішного закінчення курсів, випускник отримував якісну шкіряну куртку). Ось як згадував, наприклад, про Подєбрадську філію автотракторних курсів у своїй новелі «Гадючки» Юрій Липа: «– Ну, то закурим, бра! – говорить хімік і сміється швиденько й гостро. Потім оповідає про нову моду в Подєбрадах, в українській академії.

Там постійно була нова мода.

Розгоралася в мозках тисячі українців під крилами замку короля св. Юрія й огортала всіх: молодь, їх батьків, кривих і самих професорів. Навіть чехи, що вчилися в українській академії, піддавалися тим настроям.

Спочатку постала мода на партійні демонстрації. У душних, повних тютюнового диму покоїках, у великих залах до вправ, у темних шиночках збиралися групи людей, виносили постанови і демонстрували. Ліві відтінки проти правих, проти центральних, тамті між собою. І раптом за киненим гаслом – кільканадцять дзилликів підносилося угору і грозило. Потім членам партій обридло було бути невмолимими. Уцухли суди, зсірілі закиди...

Комівуаяжери кинули гасло: велос! Тоді під Подєбрадами серед кучерявих садів показалися сотні велосипедистів. Наколесниками стали всі: професори, студентки, діти, сиві діди.

Потім частина забралась до шоферства, і вечорами цілі родини розмовляли тільки про порівняльну вартість автових марок і про замкні свічі....» [7, с. 218].

Або ж: «...Всі зчудувались, що нема Михайла.

Михайло-гарматчик, а тепер – шофером. Дужий, кремезний чолов'яга, а на його обвітреному лиці блискали малі блакитні, приязні очі. Він кохав Мартусю, хоч ніколи про це не казав. Як міг, то приходив увечері, сідав у кутку і дивився на проворні руки Мартусі, і слухав її жіночого голосу, і віддано усміхався до неї з темряви....

– От, – сказала Мартуся докірливо, – а ми на вас чекаємо!

Михайло усміхався лагідно, поглянув на всіх, а потім поклав на стіл щось велике, завинене в хустку. Зчинився гамір, усі кинулись розпаковувати.

– Гриби!

– Але що то за гриби?

Виросли для них на болотах десь під вогкою чужою Прагою, і вони мусли їх їсти....

– Дуже добрі гриби, – хвалив Артимович. – Коли б, людоньки, чарка горілки до того, – зітхнув хімік.

*– Немає, голубе, більше, – засоромлено пояснював Михайло, тільки на масло й хліб зосталось. **Що на моєму старому Форді заробиш? Усе на репарації йде»** [7, с. 218-219]. За роки функціонування курсів (1924-1926 рр.) їх закінчило всього 300 осіб, хоча відвідувала їх значно більша кількість осіб [8, с. 81].*

Друга згадка про милу серцю Сумневича Волинь прозвучала вже, власне, з досить скупого на інформацію «*Singulum vitae*» Федора Олександровича.

Тому розберемо життєпис подолянина більш деталізовано. Спершу в життєписі, зрозуміло, йшлося про його подільське коріння: «*Народився у 1885 році у містечку Курилівці Муровані волосного центру Ушицького повіту Подільської губернії*» (нині – селище міського типу Муровані Курилівці Вінницької області – О. З.). «*Навчався в духовному училищі села Привороття Ушицького повіту*» (нині – село Подільське Кам'янець-Подільського району Хмельницької області – О. З.). «*А згодом в Подільській духовній семінарії*».

З урахуванням того, що Сумневич 1885 року народження, то до духовного училища, на нашу думку, він потрапив приблизно у віці 12 років, закінчивши спершу якусь церковно-парафіяльну школу. На жаль, у Державному архіві Вінницької області (ДАВіО) відсутні будь-які джерела (в тому числі метричні книги) по Мурованокуріловеччині. Тоді як за інформацією дослідника Подільської духовної семінарії Е. Мельника, до Ушицького духовного училища, як структурного елементу семінарії, потрапляли здебільшого юнаки або із заможних родин, або незаможні й сироти, за котрих клопоталися благодійники чи громадські організації, оскільки навчання і в училищі, а згодом і в семінарії було платним – 50-100 карбованців на рік [9]. Варто відзначити, що це були досить великі гроші на той час.

Адже, наприклад, в Російській імперії, в 1903-1910 роках вартість корови, як і вартість одного кілограму цукру становила 4 карбованці.

Відштовхуючись від публікації Е. Мельника, автор доповіді спробувала здійснити пошуки і в Державному архіві Хмельницької області (ДАХО), де зберігається фонд № 64 «Подільська Духовна семінарія. м. Кам'янець-Подільський Кам'янецького повіту Подільської губернії (1817-1920)» (166 справ). Однак, не пощастило й тут. Відповідь була відмовною. Тому, в подальшому вступаємо у сферу гіпотез.

«В 1911 році закінчив юридичний факультет Варшавського університету» – читаємо далі у життєписі подолянина [10, арк. 2]. Досить різкий перехід у викладенні автобіографії змушує нас замислитися: скільки саме років вивченню богослів'я віддав Сумневич? І тут нам руку допомоги простягає відомий український громадський діяч, ветеринар й письменник Василь Королів (Старий) (1879-1943). В своїх «Згадках про мою смерть» він пише: «**Закінчивши чотирьохрічну бурсу та шістьохлітню духовну семінарію**, (виділено мною – О. З.), де я бачив стільки негативних виявів недовірства, блюзнірства й аморальності, я, як і звичайно те буває, відносив прикрі ті факти на рахунок не грішних людей, а на рахунок самої релігії. [11, с. 33]. Тобто, цілих десять років. І, вочевидь, та ж причина, що і в Короліва, «негативні вияви недовірства», змусила Сумневича звернути свою увагу вже на юриспруденцію. А з урахуванням того, що Федір Олександрович 1885 року народження, то в 1911 році йому виповнилося 26 років. Тобто, студентом Варшавського університету він став приблизно у віці 22-х років. Впадає у вічі ще одна цікава деталь: вочевидь, Сумневич мав здібності до мов, бо навчання в польському вузі вимагало знання польської мови й латини.

Як саме навчався подолянин у Варшавському університеті (безкоштовно-оплатно, успішно-неуспішно) – достовірно не відомо. Можливо, з часом буде змога посидіти над архівами Варшавського університету, та в 1914 році Федора Олександровича підхопив вихор Першої світової війни. Як відзначав сам Сумневич, вкотре скромно й лаконічно, «*воював в чині прапорщика*», без зазначення фронту та військової частини. В ґрунтовній розвідці Ярослава Тинченка «Офіцерський корпус Армії Української Народної Республіки (1917-1921)» до речі, згадується про якогось Федора Сумневича, як простого вояка [12].

Третя згадка про Волинь впливає з того ж таки «Curriculum vitae», однак, вона не гіпотетична, а підкріплена вже як архівними даними, так і науковими розвідками рівненського історика Руслани Давидюк. Йдеться про призначення Сумневича 20 липня 1917 року *повітовим комісаром Рівненської повітової громадської ради* та його участь в роботі *Українського правничого товариства*, створеного у Києві 30 квітня (13 травня) 1917 року.

Якщо дотримуватися хронології, то спершу подолянину довелося деякий час пропрацювати в Українському правничому товаристві. Колегами Сумневича по УПТ були: М. Ткаченко (голова), М. Радченко та А. Яковлів (товариші голови), Ю. Гаєвський, Р. Лашенко, В. Войткевич-Павлович, Г. Вовкушевський, Г. Лепеха, Ю. Старицький, О. Пурик, К. Квітка, О. Мицюк, М. Садовський та інші. Тобто більшість тих, хто активно підтримував національно-визвольні змагання. Почесним членом товариства було обрано М. Грушевського. А в цілому, Українське правниче товариство нараховувало 115 осіб. Робота Сумневича, як адвоката, була спрямована в першу чергу на українізацію судових установ. І, зрозуміло, що його спроби та спроби його колег щодо українізації наштовхувалися на стіну нерозуміння з боку зрусифікованих працівників суду, які у своїй більшості залишалися відданими «великоруським» переконанням. Колега Сумневича, Р. Лашенко навіть назвав Київську судову палату в той час «найголовнішою твердиною цього централізму... яка своєю ворожістю до українства і цілковитою орієнтацією на Москву, задаючи при тому тон на всю округу, надзвичайно шкодила українізації судових установ, їй підлеглих...» [13].

А вже 20 липня 1917 року Сумневича, як зазначалося вище, було призначено *повітовим комісаром Рівненської повітової громадської ради*.

Потрібно відзначити, що за буремних революційних 1917-х - 1921-х років, до життя було покликано чимало нововведень. Одним із останніх стала посада повітового комісара. В колі обов'язків останнього, з підпорядкуванням йому однієї або декількох військових сотень, був нагляд за роботою повітової адміністрації, дбання про санітарний та культурно-освітній рівень краю, інформаційне просвітництво, питання мобілізації, соціальної допомоги та збору врожаю зернових. Крім того, мав він здійснювати аналіз рейтингу довіри населення до владних структур. Але фактично, в умовах криміналу та великої кількості зброї у селян, що поверталися з фронтів Першої світової війни, повітовий комісар в 1917-1919 роках більше переймався правопорядком. Наприклад, роботу повітового комісара,

зокрема, гарно ілюструвала Бердичівська щоденна газета «Селянська думка». В квітні 1918-го року на її шпальтах писалося: *«При Бердичівськiм Повiтовiм Комiсарiятi засновується Инструкторсько-информаційний вiддiл з метою: помагання органiзацiї влади в повiтi, iнформування населення про суть сучасних подiй та закладення в селах i волостях повiту культурно-просвiтницьких iнституцiй. Интелiгентних людей, якi живуть в повiтi, i бажають зайняти посади волосних iнструкторiв-iнформаторiв, закликаємо звертатися особисто до Инструкторсько-информаційного вiддiлу. Адреса: вул. Бiлопiльська 72, II поверх. Посада волосного iнструктора платна i може бути злучена з iншою посадою»* [14, с. 1]. А у вересні 1919-го ця ж газета iнформувала населення про те, що добровiльна здача зброї буде компенсована спецiальною комiсiєю на чолi з повiтовим комiсаром, виходячи з таких розрахункiв: *«Рушниця Росiйська i Австрiйська i Винчестер з багнетом i без – 60 гривнiв; рушниця без затвору – 30 гривнiв; затвор – 20 гривнiв; багнет – 10 гривнiв; кулемет справний всякого зразка – 300 гривнiв; кулемет без затвора – 250 гривнiв; кулеметний затвор – 50 гривнiв; гарматний затвор справний – 200 гривнiв; стрiльба пособiя – 50 гривнiв; панорама – 20 гривнiв; гарматний надiл – 50 гривнiв; кулеметна стрiчка – 20 гривнiв; рушничi набoї – 2 гривнi за 1 штуку; гарматнi набoї рiзних зразкiв – 30 гривнiв за 1 штуку; бiнокль призментний – 200 гривнiв; заряд гiльз – 200 гривнiв; несправна зброя оцiнюється в половину суми»* [15, с. 4].

У вересні 1917 року на Федора Олександровича чекає чергове призначення: він входить до складу першої Ради Рiвненського товариства «Просвiта», а згодом стає його фундатором. (В серединi жовтня статут Рiвненської «Просвiти» вже був затверджений окружним судом). Розбудовуючи Рiвненську «Просвiту» комiсар керується тiєю програмою просвiтянської працi, яку було сформульовано ще у виступi студента Андрiя Сiчинського: *«...Кожний народ, що хоче добитися самостiйностi, мусить передусiм дбати про те, щоб... народна маса ...вiдчула своє нацiональне достоiнство й узнала потребу iснування нацiї як окремої народної iндивiдуальностi, бо нiхто iнший, а маса народу є пiдставою усього...»* [16].

Згiдно статуту товариство охоплювало всi сфери культурного життя, шкiльну та позашкiльну освiту. А за особистої грошової допомоги Сумневича та за особистi кошти iнших рiвненських просвiтян було закуплено близько 1000 книжок, що започаткувало розбудову бiблiотеки товариства.

Так, наприклад, торкаючись питань шкiльної освiти, 12 вересня 1917 року Федiр Олександрович вiдзначав (iз записiв «Журналу Рiвненського Земського зiбрання» VI надзвичайної сесiї): *«...Расходь на курсы для учителей был сдѣлан не по личному почину Земской Управы, но согласно постановленiя Уѣзднаго Общественнаго Совѣта. Курсы были созданы для широкого повышiння нацiонального вопроса, знакомства с исторiей Украiны, географiей, багатством и глубиною родного языка и съ новыми направлениями въ свободной школѣ: они продолжались 18 дней»* [17, арк. 4].

6 грудня 1917 року на подолянина чекало чергове пiдвищення, його призначали головою Рiвненського повiту. На цiй посадi Сумневичу довелося перебути майже рiк, до початку грудня 1918 року. Що цiкаво: призначений за часiв Центральної Ради, він перебуває у статусi голови повiту i пiд час гетьманату Скоропадського. Тодi як з утвердженням на iсторичнiй аренi Директорiї, вiдповiдною її постановою, його призначено вже губернським комiсаром Волини. Авторськi пошуки iнформацiї про губкомiсара Сумневича в Державному архiвi Волинської облaстi (ДАВО) мали такi ж вiдмовнi наслiдки, як i пошуки в архiвах Винницi та Хмельницького: *«Розглянувши Ваш запит повiдомляємо, що в перевiрених часткового збережених документах Державного архiву Волинської облaстi за 1914-1918 роки вiдомостей про Федора Сумневича, губернського комiсара Волини, не виявлено. Директор архiву С. В. Карасюк. 12 травня 2017 року»*.

З кiнця 1918 року й фактично увесь 1919 рiк, на жаль, Директорiя переживала не кращi часи. По-перше, вiдновилася та ж фатальна для її лiдерiв мiжособистiсна боротьба. По-друге, почалася втрачатися боєздатнiсть армiї i на переднiй план почали висуватися отамани. По-третє, в тих сферах, де Директорiя могла проявити себе, була повна безпораднiсть. Особливо це стосувалося пропаганди. По-четверте, не вiдбулося реального воз'єднання УНР та ЗУНР через рiзні культурнi та полiтичнi традицiї їх керiвництва. Й по-п'яте, Директорiя, фактично, опинилася в кiльцi фронтiв. На пiвднi проти неї воювала Антанта. На пiвденному сходi наступали бiлогвардiйцi, а з пiвночi та сходу йшли бiльшовики. На Катеринославщинi в свою чергу діяла потужна армiя Нестора Махна. А на заходi доводилося боронитися вiд полякiв.

Так, 7 лютого 1919 року губкомiсар Сумневич скеровує уряду УНР телеграму про окупацiю поляками Ковеля:

«ТЕЛЕГРАМА.

З Житомира № 531. Принята 7/II 1919

Ковельський повіткомісар Луцкевич телеграфує дві крапки вівторок четвертого лютого третій годині дня силами півтора ста кінного приблизно стільки піхоти поляки заняли Ковель крапка Міліціонери що знаходилися ріжних частинах міста поляками обеззброєні крапка Годину перед тим німці провокаційно оточили було помешкання міліції зробивши трус забрали гранати та частину набоїв крапка Останній потяг німецький відійшов Ковеля коло шостої вечора крапка Я з секретарем земської управи вибрався Ковеля через село Будище п'ятій вечора крапка Послідніми днями зв'язок організацією міліції та військової конспіративного характеру самооборони відчувалася гостра потреба коштах крапка Тарновський як бувший мировий посередник передасть мені двадцять тисяч одержаних ним яко ковельським повітовим комісаром рішуче відмовився крапка

Губкомісар Сумневич» [18, арк. 8-8зв.].

8 липня 1920 року Федора Олександровича переводять у чин армійського прифронтового цивільного комісара при армії УНР, сили котрої, зауважимо, танули під ударами Червоної армії. В цей час він перебуває в Кам'янці-Подільському. На цій посаді на початку вересня Сумневичу довелося відзначитися, насамперед, нейтралізацією в місті єпископа-провокатора: «...Місто вже спало, як несподівано рознеслись тривожні вигуки сирени та пронизливі свистки большевицьких авт... Що сталося? Пожежа!... З високої міської «каланчі» подали вістку, що горить дзвіниця Катедрального Собору. Затарахкотили пожежні бочки, помпи та різні приладдя. За півгодини вогонь загасили...

Тут же офіційні особи і братчики розглянули, звідки взявся вогонь... Признали, що вогонь підклав хтось, що був у суботу в церкві і бачив, що у дзвіницю скидали сміття, сухе гілля, що легко горить... Ото в помсту українцям, що відібрали у пименовців церкву, і підклав вогонь. Горіла дзвіниця, топились дзвони і вогонь вже ось-ось перейшов би з дзвіниці до ризниці, але скоро був погашений. Хто ж би то був?...

Ясно, що ворог українців... Може власник тих скарбів, які думав вихопити в момент пожежі. Може підісланий з табору пименовців... Так чи інакше, а зроблено це, безперечно, з помсти росіянами... Але в неділю була таки відправлена Служба і молебень. Тепер цей Собор, як багато інших церков у Кам'янець-Подільському, ограбовані і зруйновані большевиками; кладовища знесені: надгробні плити пішли на помости, а цвинтарі – переорані. Так помстились над українцями чорні і червоні росіяни. Але на тому не скінчилась церковна боротьба в Кам'янець-Подільському. Єпископ одверто вороже виступав з амвону проти Українського Уряду, проти Кирило-Методіївського Братства і взагалі проти українців. Він заборонив всім священникам своєї єпархії правити службу Божу українською мовою, вступати в Кирило-Методіївське Братство тощо. Деморалізація, яку поширив єпископ Пимен, все поглиблювалась...

Місцева влада не всилі була змагатись з ним. Вона вимагала від Центрального Уряду вислати єпископа з Кам'янець-Подільського. Але Міністр Внутрішніх Справ, Олександр Саліковський, не міг одважитись на такий крок. – А що скаже Франція?! – казав він і все зоставалось без змін. Аж коли Кам'янець-Подільський став ближчим запіллям нашого фронту проти большевиків, то **Комісар Армії УНР, Федір Сумневич**, дав наказ повітовому Комісарові, не гаючись, вивезти єпископа за межу його єпархії. Повітовий Комісар, бажаючи виконати наказ Комісара Армії якнайскоріше, з'явився в покоях єпископа, щоби оголосити йому наказ та призначити термін виїзду. Але і раз, і два його не застав. Прислуга казала, що Його Преосвященство виїхав по єпархії. Та це була неправда, бо не той час, щоби їздити по селах. Комісар Армії через своїх агентів довідався, що єпископ, побоюючись арешту чи що, переховується у священників ближчих сіл. І, розшукуючи його, знайшли єпископа у попівських коноплях...» [19].

А вже згодом, 15 жовтня, видав обов'язкову до виконання постанову: на території України, звільненій від більшовицької окупації, забороняються азартна гра в карти – де це не було б, виготовлення самогонки та продаж спиртних напоїв. За порушення постанови передбачалося 60 тисяч гривнів штрафу або позбавлення волі до трьох місяців [20].

1 жовтня 1920 року Федора Олександровича в чергове підвищують: призначають начальником Подільської губернії. На цій вже посаді йому довелося перебути до 20 листопада 1920 року, що пояснювалося тим, що 16 листопада 1920 року більшовики захопили Кам'янець-Подільський, через що всі українські установи змушені були евакуюватися. Сумневич не зраджує собі й виїздить на Волинь.

«В Чехословащині з 1921 року, – пише далі в своєму «Сurriculum vitae» подолянин. – З 1923 року – голова Української Селянської Спілки в ЧСР». Вочевидь, мова йде про кінець 1921 року, бо як

відзначає дослідниця Руслана Давидюк, в червні 1921 року Сумневич очолює в Тернополі філію Центрального бюро біженців [21, с. 39].

З 1926 року, коли уряд ЧСР поступово починає згортати «Руську допомогову акцію», Українська Селянська Спілка під головуванням Федора Олександровича переходить до посиленої видавничої, бібліотечної та лекційної діяльності. До кінця 1927 року виходять друком: «Історія української кооперації» Грабова; «Українська кореспонденція» Кульчицького; «Основи хімії» Василюка; «Конспект лекцій з анатомії та фізіології» Равича; «Записки по миловарству та свічкарству» Хомицького; «Консервування садовини та городини» Терпила та роботи інших авторів [22, с. 81].

Набувають популярності так звані «мандрівні бібліотеки», загальний книжковий фонд яких становив 2600 примірників.

Постійно проводяться лекції з природознавства, історії, географії, кооперації, літератури.

Проте, 1929 рік стає для Сумневича точкою звороту. І справа крилася не в початку світової економічної кризи, що розтяглася в ЧСР, відзначимо, аж до 1935 року, а в тому, що сподівання на швидке повернення виявилися невиправданими. Як і не тішили новини про «поворотництво». Попереду все яскравіше бовваніли невизначеність та закриття чехословацького ринку праці. За таких умов, асистент УВП й голова УСС приймає рішення повернутися назад... на Волинь.

Після 1929 року доля мурованокурилівчанина Федора Олександровича Сумневича, поки що невідома. Та пошуки тривають.

Джерела та література:

1. Зубко О. Викладачі-подоляни Українського високого педагогічного інституту ім. М. Драгоманова у Празі (1923–1933) / О. Зубко // Поділля у контексті української історії. – Вінниця, 2001. – С. 246–248.
2. Давидюк Р., Жив'юк А. Рівненська повітова «Просвіта»: десятиріччя під знаком УНР / Р. Давидюк, А. Жив'юк // Науковий вісник Східноєвропейського національного університету ім. Лесі Українки. Серія «Історичні науки». – Луцьк, СЛУ ім. Лесі Українки, 2016. – № 3. – С. 39 – 44.
3. Наріжний С. Українська еміграція: Культурна праця української еміграції між двома світовими війнами. – Прага, 1942. – Част. 1. – 372 с. // Репринтне перевидання (передмова та вступне слово – Любомир Винар та Алла Атаманенко): Львів-Кент-Острог, 2008. доп. 232 стор. фотоілюстрацій.
4. Зубко О. Є. Створення та діяльність Українського вищого педагогічного інституту ім. М. Драгоманова в Празі (1923-1933 рр.) / Зубко Ольга Євгенівна. Дис. канд. іст. наук.. 09.00.12 (українознавство). – К.: КНУ ім. Тараса Шевченка, 2010. 224 с.
5. Зубко О. Є. М.Грушевський та українські вищі школи Чехо-Словаччини: втрачені можливості вченого та еміграції. / О. Зубко // Вісник Київського інституту «Слов'янський університет» / «Слов'ян. ун-т». – К., 2001. – № 11 / Редкол.: Ю. М. Алексєєв (голов. ред.) та ін. – С. 44-55.
6. Зубко О. Є. Вказана праця.
7. Зубко О. Є. Новела Юрія Липи «Гадючки», як відображення еміграційної празької повсякденності // Дев'яти Липівські читання: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (11-12 травня 2018 р.) / Упоряд. С. В. Кучеренко. – Полтава: ПУЕТ, 2018. 295 с. – Текст укр., франц., нім. мовами.
8. Наріжний С. Українська еміграція. Культурна праця української еміграції 1919 – 1939 (Матеріали, зібрані С. Наріжним до частини другої). К.: Видавництво ім. Олени Теліги, 1999. 272 с. *Див також.* ЦДАВОВ України в м. Києві. – Ф. 3925 («Автотракторні курси Української Селянської Спілки в Празі») (1924-1925). Оп. 1. 10 Спр. (Анотація фонду: Листування з Головним комітетом Української Селянської Спілки, викладачами курсів про набір студентів, допущення до іспитів, склад лекторського персоналу та ін. Протоколи засідань іспитової комісії. Програми та розклади занять на курсах. Заяви про прийняття на курси. Біографічні дані та списки слухачів курсів. Фінансові звіти, кошторис та відомості на видачу зарплати лекторам і стипендій слухачам курсів).
9. Мельник Е. Подільська духовна семінарія // Електронний ресурс: <http://onkp.kpnu.edu.ua/article/viewFile/55226/51444> (Дата доступу - 24.04. 2017).
10. Центральний державний архів вищих органів влади і управління України в м. Києві. – Ф. 3972. – Оп. 1. Спр. 289. 3 арк.
11. Королів-Старий В. Згадки про мою смерть: Спомини. – Торонто: Українське видавництво «Добра книжка», 1961. – 146 с.
12. Тинченко Я. Офіцерський корпус Армії Української Народної Республіки (1917-1921). Кн. 2. Київ: Темпора. 2011. – 424 с.
13. Малюта О.В. «Просвіта» (1868-1939) // Енциклопедія історії України: у 10 т. / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. ; Інститут історії України НАН України. – К.: Наук. думка, 2012. – Т. 9 : Прил. – С. – С. 33.
14. Селянська думка. Щоденна газета. П'ятниця. 10 квітня. 1918 р. м. Бердичів. 10 с.
15. Селянська думка. Щоденна газета. Середа. 10 вересня 1919 р. м. Бердичів. 10 с.
16. Рівненська Просвіта // Електронний ресурс. – Режим доступу: <http://prosvita.rv.ua/> (Дата доступу – 12.08.2017).

17. Державний архів Рівненської області (ДАРО). – Ф. 30. – Оп. 1. – Спр. 275. 18 аркушів.
18. ЦДАВОВУ. – Ф. 1092. – Оп. 2. – Спр. 11. – Арк. 8–8 зв. *Див також*. Сергійчук В. Етнічні межі і державний кордон України // Електронний ресурс. – Режим доступу: shron1.chtyvo.org.ua/Serhiichuk/Etnichni_mezhi_i_derzhavnyi_kordon_Ukrainy.doc (Дата доступу – 12.08.2017).
19. Богацький П. З пережитого. (Спогади) // Електронний ресурс. – Режим доступу: http://bukvoid.com.ua/library/pavlo_bogatskiy/z_perezhitogo_sporadi/33.html (Дата доступу – 12.08.2017).
20. 15 жовтня // Електронний ресурс. – Режим доступу: <https://gazeta.ua/articles/dates-newspaper/15-zhovtnya/357616> (Дата доступу – 12.08.2017).
21. Давидюк Р., Жив'юк А. Рівненська повітова «Просвіта»: десятиріччя під знаком УНР/ Р. Давидюк, А. Жив'юк // Науковий вісник Східноєвропейського національного університету ім. Лесі Українки. Серія «Історичні науки». – Луцьк, СЛУ ім. Лесі Українки, 2016. – № 3. С. 39 – 44.
22. Наріжний С. Українська еміграція. Культурна праця української еміграції 1919 – 1939 (Матеріали, зібрані С. Наріжним до частини другої). – К.: Видавництво ім. Олени Теліги, 1999. – 272 с.

УДК 007:304:655.58/59(091)(477-25)«19»

Наталія Кінд-Войтюк

Б. Д. Грінченко – перший голова Київського товариства “Просвіта” (1906-1909 рр.).

У статті аналізується життєвий шлях Бориса Грінченка, його наукова, громадянська, культурницька діяльність. Значна увага приділяється висвітленню ролі Б. Грінченка як першого керівника культурно-освітнього товариства "Просвіта" м. Києва, розглядається його роль у формуванні національної самосвідомості. У статті досліджуються організаційні та статутні документи товариства (1906-1909 рр), повноваження та функції керівництва організацією, видавнича та бібліотечна діяльність «Просвіти».

Ключові слова: Борис Грінченко, наукова та громадянська діяльність київське культурно-освітнє товариство "Просвіта", друкарні, освіта, культура національна самосвідомість.

B. D. Grinchenko is the first head of the Kyiv Society "Prosvita" (1906-1909).

The article analyzes the life of Boris Grinchenko, his scientific, civic, and cultural activity. Much attention is paid to highlighting the role of B. Grinchenko as the first head of the cultural and educational society "Prosvita" in Kyiv, and its role in shaping national identity is considered. The article examines the organizational and statutory documents of the society (1906-1909), the powers and functions of the organization's management, publishing and library activities of Prosvita.

Key words: Boris Grinchenko, scientific and civic activity, Kyiv cultural and educational society "Prosvita", printing, education, culture, national identity.

Постановка наукової проблеми та її значення.

У наш час українській державі потрібні постаті на прикладі, яких буде виховуватись підрастаюче покоління. Це повинні бути патріоти, особистості-ерудити, науковці, громадські діячі, письменники, освітяни. Однією з таких постатей є Борис Дмитрович Грінченко (9 грудня 1863 – 6 травня 1910) – український письменник, педагог, лексикограф, літературознавець, етнограф, історик, публіцист, громадсько-культурний діяч. Був одним із засновників Української радикальної партії. Обстоював поширення української мови в школі та в установах [15, 4].

Автор фундаментальних етнографічних, мовознавчих, літературознавчих та педагогічних праць, історичних нарисів, перших підручників з української мови й літератури, «Рідного слова» – книжки для читання в школі. Укладач чотиритомного глумачного «Словника української мови». Один із організаторів і керівників товариства «Просвіта».

Аналіз останніх досліджень і публікацій з даної теми свідчить, що діяльність київської "Просвіти" найбільш повно висвітлена у низці публікацій Є. Букета [2], Н. Кобижчої [12; 13], С. Зворського [1], які аналізують видавничу, етнографічну та культурницьку, бібліотечну діяльність товариства. Щодо персоніфікованого внеску Б. Грінченка в українську культуру і науку, то в останній час спостерігається помітне й цілком закономірне зростання інтересу дослідників до цієї видатної особистості, зародження нової комплексної науки - грінченкознавства. Так, у працях А. Богорода [1], Н. Зубкової [11], Ж. Ковби [14], Л. Євселевського [7], О. Коновальця [19], О. І. Неживого [19], Б.